

TOPLUMSAL AÇIDAN MARMARA'DA DEPREM RİSKİ RISK OF EARTHQUAKE IN THE MARMARA REGION FROM A SOCIAL PERSPECTIVE

Prof. Dr. Erhan ATİKER

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Özet : Doğal felâketlerin yıkıcı etkileri insanlık tarafından giderek daha fazla denetim altına alınmakta ve bu süreç devam edelmektedir. Bu açıdan bakıldığında deprem felâketlerini yalnızca doğanın gücünün bir fonksiyonu olarak karakterize etmek mümkün değildir. Çağımızın gelişmiş toplumlarında deprem tehlikesi yönetilebilir bir riske dönüştürülmüş ve çoğu durumda insan yaşamını kitlesel biçimde tehdit etmeyecek düzeye indirgenmiştir. Ancak, riskin azaltılması yalnızca refah toplumunun bir sonucu değildir. Riskin gerçek boyutlarının bilincinde olmayan bir toplum, kaynakları bulunsa bile, onları risk azaltıcı önlemlerde kullanmakta isteksiz davranır. Bölgesel ekonomik gelişmişlik açısından yüksek bir performans gösteren İstanbul örneğinde de bunu görmekteyiz. Bu kentte, deprem felaketi bilim adamları tarafından öngörülmesine karşın önleyici önlemlerin yeterli düzeyde alınmamış olması, yalnızca yönetimlerin hatası olarak açıklanamaz. Bu, aynı zamanda kentlilerin kendi yaşamları üzerindeki sorumsuzluğunu gösterir. Benzer örneklerde de görüleceği üzere, deprem riskini kaderci bir biçimde görmezden gelen insanlar, maddi refah uğruna yaşamlarını tehlikeye atmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Deprem, İstanbul'da Deprem Riski, Deprem Algısı, Devlet ve Toplum.

Abstract : Destructive impacts of natural phenomena can increasingly be controlled by mankind. From this point of view, it is impossible to characterize earthquake disasters only as a function of the power of nature. In the developed countries of our age, the peril of earthquakes has been transformed in most cases to a manageable risk reducible to a level where the threat to human life has been reduced massively. However, the reduction of the risk of earthquakes is not only a consequence of the affluent society. A society which can mobilize resources but is not aware of the true dimension of the risk will behave unwillingly to use its resources for risk reducing measures. We see this situation in the example of the city of Istanbul, which shows a relatively high performance from the aspect of regional economic development. In this city, the fact that no sufficient preventive measures have been taken against earthquake disasters, although the risk has been foreseen by scientists, can not be explained only through the failure of authorities, but through the failing responsibility of citizens for their own life, too. Fatalistically ignoring the risk of earthquake, in typical cases people expose themselves to mortal danger for the sake of material wealth.

Key Words: Earthquake, Earthquake Risk at Istanbul, Perception of Earthquake, State and Society.

Giriş

Marmara Denizi içindeki faylanma, bölge için büyük tehlike yaratmaktadır. Bu çerçevede İstanbul, diğer kentler gibi, depreme dayanıksız yapılardan oluştuğundan, başta zemin koşulları elverişsiz olan Avrupa yakasının sahil bölgesi olmak üzere risk altında bulunmaktadır. Burada önce istatistiksel olmayan pratik (kullanışlı) bir tanımlama yapalım: Risk, belli büyüklükteki bir depremin hem bilimsel yöntemlerle hesaplanan gerçekleşme olasılığının, hem de oluşacağı tahmin edilen can ve mal kaybının ortak göstergesidir.¹ Uzmanlar otuz yıl içinde Marmara Denizi'nde Richter ölçeğine göre 7 ve üzeri büyüklükte bir deprem olasılığına işaret ederek risk azaltıcı önlemler alınması doğrultusunda toplumu uyarmaktadır. Örneğin mühendis Prof. Nuray Aydınoglu durumu şöyle değerlendirir: "İstanbul, deprem tehlikesinin burnunun dibinde olması bakımından, büyük nüfusuyla, felâket durumundaki yapı stoğuyla dünyanın hiç şüphesiz deprem bakımından en riskli kenti."² Kandilli Rasathanesi Ulusal Deprem İzleme Merkezi Müdürü Dr. Doğan Kalafat'a göre de, olası bir Marmara depremi İstanbul kentini tehdit etmektedir ve kendisiyle yaptığımız mülâkatta şöyle demiştir: "(...) yaklaşık 30 yıl içerisinde 7 büyüklüğünde bir depremin olma olasılığı yabancıların çalışmalarına göre yüzde 62,5; bizim yaptığımız çalışmalarda ise yüzde 75 olarak veriliyor. Bu önemli bir rakam, yani risk var. (...) Depremle mücadelenin olmazsa olmazı: Muhakkak ve muhakkak depreme dayanıklı binalarda oturmamız gerekir." Yine İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü'nden Prof. Dr. Mehmet Karaca kendisiyle yapılan mülâkatta şöyle diyor: "İstanbul Büyükşehir Belediyesi genel olarak deprem sonrasına hazırlanıyor. (...) İstanbul Valiliği de deprem sonrasına hazırlık yapmaktadır. (...) depremde ağır hasar görmesi veya yıkılması beklenen 50 bin civarındaki binayla ilgili Valiliğin bir çözüm önerisi ya da pratik girişimi yoktur." Prof. Dr. Okan Tüysüz'e göre de "İstanbul'daki binaların büyük bölümü deprem etkileri düşünülmeden yapılmıştır. (...) Kent'teki binalarda yoğun bir onarım ve güçlendirme kampanyası başlatılmalıdır."³ Tüysüz, bu kampanya ile, öncelikle binalardaki göçme riskinin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır.

¹ Murat Balamir, "Kentsel Risk Yönetimi ve Kentlerin Depreme Hazırlanması", *Sempozyum: Kentlerin Depreme Hazırlanması ve İstanbul Gerçeği*, 8-9 Şubat 2002, İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası, 2003, s. 18.

² Nuray Aydınoglu, "Onarım ve Güçlendirmeye Yönelik Yürürlükteki Yasalar", *Sempozyum: Kentlerin Depreme Hazırlanması ve İstanbul Gerçeği*, s. 309.

³ Okan Tüysüz, "Deprem ve Türkiye", *Sempozyum: Deprem Bölgelerinde Yapı Üretimi*, İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası, 2003, s. 239.

Sonuç olarak, olası bir Marmara depreminde, büyük bölümü depreme dayanıksız yapılardan oluşan ve birinci derecede deprem bölgesi olan İstanbul'da 1999 İzmit depreminden daha da büyük bir felâket gerçekleşebilir. Kentin zemini sağlam olan kuzey bölgelerinin imar izni bulunan alanlarında mühendislik denetimi altında inşa edilmiş binaların can ve mal kaybı riskinin güney bölgelerine göre daha düşük olduğu bilinmekte ise de; son kertede, binaların deprem riskini belirleyen şey, zeminin sağlamlığı değil, 'verili zemin koşulları altında' binanın depreme karşı dayanıklılığıdır. Başka deyişle zemin koşullarına uygun olarak sağlam binalar inşa edilebilmektedir. Oysa İstanbul'un yapılaşmasında deprem imar yönetmeliği ve yapı denetiminin yetersizliği yüzünden bina inşaatlarında depreme dayanıklılık yeterince dikkate alınmamıştır. Toplam bina stokunun % 4 kadarının yani 40 bin civarında binanın büyük bir depremde tam hasara uğrayacağı ve bunların arasından 5-6 bin kadarının yassı kadayıf biçiminde çökeceği (göçme) tahmin edilmektedir.⁴

Sorun, basit bir deyişle "deprem öldürmez, binalar öldürür" diye formüle edilebilir. Dolayısıyla çözülmesi gereken sorun depremin gerçekleşmesi değil, binaların depreme dayanıklı inşa edilmeyişidir. Bu sorunun toplumda nasıl algılandığını 2006-2007 güz ve bahar yarıyılarında yapılan öğrenci mülâkatları aracılığı ile yorumlamaya çalıştık. Değerlendirme, 2007 yılı ortasında bitirilmiştir.

Devlet ve Toplum

Can kaybının azaltılması açısından hangi binaların depremde göçme riskinin bulunduğu önceden saptanması yaşamsal önem taşımaktadır. Eğer kentsel alandaki her bir binanın depreme dayanıklılığı test edilirse büyük risk taşıyan binalar saptanıp bunlarda yıkma veya güçlendirme gibi önlemlerin alınması sağlanabilir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nce dört üniversiteye 2003 yılında hazırlattırılan İstanbul'un "Deprem Master Plânı"nda öngörüldüğü gibi, depremde göçecek kadar dayanıksız binaların bir tarama sonucunda belirlenip boşaltılması gerekmektedir. Ancak sözü edilen plâna uygun bir depreme dayanıklılık taraması Zeytinburnu ilçesinde uygulanmak istenmişse de aradan yıllar geçmesine karşın ilerleme kaydedilememiştir. Tanıtım eksikliğinin ve mal sahiplerinin taramaya güvensizliğinin yanı sıra, başarısızlığın bir diğer önemli

⁴ Bkz. Boğaziçi Üniversitesi KOERİ araştırması: *Earthquake Risk Assessment for Istanbul Metropolitan Area* (Executive Summary), İstanbul, 2002, s. 7.

nedeni de geniş toplum kesimlerinin deprem tehlikesine duyarlılık göstermeyiştir.

Diğer yandan, belediyelerin elinde olan depremle ilgili tüm bilgilerin ve risk azaltmak için üretilen projelerin herkesin erişimine açık ve kolayca ulaşılabilir olması, başka bir deyişle, şeffaflığı sağlanamamıştır. Örneğin satın alınmak istenen bir binanın hasarlı olup olmadığını belediye kayıtlarından öğrenmek, uygulamada mal sahibinin iznine bağlıdır. Oysa belediyelerin mal sahibinin iznini araması bir yana, en azından hasarlı binanın önüne uyarıcı tabela asmaları gerekirdi. Bir yetkilinin (V2) verdiği bilgiye göre; Zeytinburnu'nda 2007 yılında kendiliğinden göçen bina, ağır hasarlı bir binaydı ve olay esnasında binadan kaçamayıp hayatını kaybeden üç kişi oraya yeni yerleşmişlerdi:

“Biz yaptığımız araştırmada şunu gördük: Bu bina 99 Marmara depreminde ağır hasar görmüş (...) O zamanlar Bayındırlık Müdürlüğü ve İlçe Belediyelerimizin yaptıkları çalışmalarda bu binaya ağır hasarlı olan kırmızı renk işareti verilmiş, yani oturulamaz binalar sınıfına sokulmuş. Sonrasında bu yapılan çalışma akim kaldı. Sonra o da her zamanki gibi zamana yayıldı unutuldu. İnsanlar o binadaki çatlakları, patlakları güya onardılar. Ve bizim tabirimizle binayı makyajladılar. Ve bu bina 99 yılındaki sahipleri tarafından tamamen satılmış. (...) Peki bu binayı kim almış? İşte bu kaza başlarına gelip hayatlarını kaybeden insanlar.”

Göçen binadan daire satın alanlar önceden ciddi bir biçimde uyarısalardı kuşkusuz söz konusu binadan daire satın alma fikrinden vazgeçerlerdi. Şeffaflıkla ilgili önlemlerin ilginç yanı, kaynak gerektirmeyişi ve yalnızca yasal düzenlemelerle gerçekleştirilebilir olmalarıdır. Dolayısıyla sivil bürokraside depreme karşı risk azaltıcı önlemler almak için neyin, nasıl yapılması gerektiği konusunda bir plânsızlık olduğu açıkça görülmektedir.

Seçmen kesimleri, sivil toplum oluşturarak devletten taleplerde bulunabileceklerinin bilincine de sahip değildiler. Vatandaşlar binalarının sağlamlştırılması için maddi özveride bulunmayı göze alarak devletten destek talep etmedikçe sorunlarının çözümü de mümkün gözükmemektedir. Bunun tersine, toplumda mevcut yapılaşma kalitesini sürdürmeyi yeğleyen bir eğilimin varlığından söz edilebilir. Mülk sahipleri, genellikle kendi başlarına risk azaltıcı önlemler alamadıkları noktada, soruna devletin çözüm üretmesini beklemekte; yönetimin girişimleri de yetersiz kalınca mevcut yapılaşmanın olduğu gibi (taşıdığı riskle birlikte) süregelmesine seyirci kalınmaktadır.

Sivil toplum herkesin katılabileceği bir etkinlik alanı olarak gündelik yaşama yabancı bir kavram olmaktan kurtulamamıştır. Diğer yandan sivil toplum oluşturamasa bile toplum kesimleri yalnızca seçmen olarak devletten, örneğin medya veya siyasi partiler aracılığıyla taleplerde bulunabilirlerdi. Dernek kurarak deprem riskine karşı yaşama hakkının savunulması en azından İstanbul gibi bir kent için yadırganacak bir durum sayılmazdı. Ne var ki toplumda deprem konusunda bir ilgi ve bilgi eksikliği söz konusudur. Siyasetçiler seçimle işbaşına geldiğine göre, seçmen kesiminden kuvvetli bir talep gelseydi, deprem sorununa çözümler üretmek siyasetçiler için kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelirdi. Seçmen baskısı olmadığı için de İstanbul'da Büyükşehir Belediyesi tarafından dört üniversiteye hazırlattırılan Deprem Master Plânı'nın gerçekleştirilmesinde karşılaşılan sorunların çözümü zamanın akışına bırakılmıştır. Şöyle ki, Zeytinburnu'nda belli kıstaslara göre gözle (teknik) tarama yapılarak 2295 binanın yüksek risk taşıdığı saptanmıştır. Ancak bu sonuç, binaların hepsinin depremde ağır hasar göreceği ya da göçeceği anlamına gelmemektedir. Boğaziçi KOERİ araştırmasına göre depremde ağır hasar görececek binaların oranı % 4 tür. Buna göre bu ilçedeki 16500 binanın % 4'ünü oluşturan 600 civarındaki ağır hasar görmüş binadan hangilerinin göçecek nitelikte olduğunun kesin olarak belirlenebilmesi için söz konusu 2295 binanın detaylı testlerden geçirilmesi gerekmektedir. Bu ise, büyük bir kaynak ihtiyacı yaratmaktaydı. Bir belediye yetkilisinin (R2) ifadesine göre çok çaplı bir test maliyeti 1000 metre karelik bir bina için 5000 YTL gibi bir meblağa ulaşmakta ve testlerin yapılması çok zaman almaktaydı. Sonuçta Büyükşehir Belediyesi'nin İstanbul'daki binaların hızla testten geçirilmesi için gereken kaynak sarfiyatını göze alamadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda, kaynakları belirsiz olan bu depreme dayanıklılık taramasına neden başlandığını sorgulamak gerekirdi. Ancak plânsızlık kaynaklarla da sınırlı değildir. Deprem Master Plân'ında ifade edilen ve çözülmesi gereken başka sorunlarla karşılaşmıştır. Örneğin, Zeytinburnu'ndaki binaların çoğuna kaçak katlar ilave edilmiş olduğundan, binalar yıkılıp mevcut imar plânına uygun yapıldığında kaçak kat sahipleri açıkta kalmaktadır. Ancak bir büyük deprem olduğunda binaların göçmesine ve binlerce insanın yaşamını yitirmesine neden olacak olan bu kaçak katların sahipleri resmen "mağdur" durumuna da düşmektedir, çünkü yerel yönetimler özellikle seçim öncelerinde kaçak binalara ruhsat vermiştir. Bu örnekte yasal olan ile yasadışı arasındaki sınırın nasıl ortadan kalktığı görülmektedir. Bu koşullar altında söz konusu plânın uygulanabilmesi için yerel ve merkezi yönetimlerin koordineli bir biçimde çalışması ve gereken yasal düzenlemelerin yapılması gerekirdi. Bunların arasında en önemlisi de göçme

riskinin kabul edilemeyecek derecede yüksek olduğu bilimsel olarak saptanmış olan binayı mal sahibinin onayı olmadan yıkma yetkisinin belediyelere verilmesidir. Ne yazık ki bu tür yasa tasarıları şimdilik meclis raflarında beklemektedir. Ayrıca Zeytinburnu yalnızca sonradan ilave edilmiş kaçak katlarla değil, kaçak binalarla da doludur. Zeytinburnu Belediyesi'nden bir yetkilinin (G2) verdiği bilgilere göre ilçedeki yaklaşık 16500 binanın 12000'i projeli yani ruhsatlıdır. Geriye kalanı ise kaçaktır. Ancak aynı yetkili, ruhsatlı binaların da denetim altında inşa edilmiş olduğu söylenemeyeceğini, örneğin çoğu kez 70 metrekare kuruluşlu bir bina projesiyle 90 metrekare kuruluşlu binaların inşa edildiğini de belirtmiştir. Mevcut duruma ve ilişkilere ilişkin olarak da şu tespitleri yapmıştır:

“Türkiye'nin imar kanunu yetkisi bir zamanlar Bayındırlık Bakanlığı'na verilmiş, sonra belediyelere verilmiştir. Belediyelerde parasal diyebileceğimiz ilişkiler, hemşehrilik ilişkileri, parti ilişkileri vb. nedenlerle bu durum almış başını gitmiş. Tüm bunlara neden olansa, toprak sahiplerinin ve müteahhitlerin, belediyelere olan taraflı ilişkileridir. Siyasiler oy sahibi olmuş, belediyeler de daha fazla para koparmış, müteahhitler daha fazla kat yapıp satmış, mülk sahipleri de daha fazla kat sahibi olmuştur. Kim kaybetmiş? Sonuçta hepimiz kaybediyoruz (...) Denetim olmadığından bir başıboşluk ortaya çıkmış. Sonuçta meydana gelebilecek küçük bir deprem bile büyük kesimleri etkileyebilecek nitelikte görünmektedir.”

Deprem sorunu bir zincirleme sorumsuzluk örneği olarak karşımızda durmaktadır. Bilerek risk taşıyan binada oturan ve tehlikeye karşı önlem almayan kişi bir de maddi olanakları varsa başına gelebilecek felâketten sorumludur. Eğer yönetmeliğe aykırı olarak bina inşa etmişse müteahhit de can ve mal kaybından, yerel yönetimler ise yetersiz yapı ve zemin denetiminden sorumludur. Aslında sorumsuzluklar birbirini beslemektedir. Alıcı, depreme dayanıksız inşa edilmiş kaçak binayı ucuz olduğu için satın alır ve müteahhit de alıcı bulduğu için bunları inşa eder. Kaçak binada oturan seçmenler de denetimsiz yapılaşmaya karşı önlem almayan yönetimlere oy vermekte ve yolsuzluğu bir anlamda meşrulaştırmaktadırlar.

Kendisiyle görüşme yapılan emlakçı F1'e göre ise aslında kaçak yapı satın almak, imarlı bina satın almakla mukayese edildiğinde, alıcıya uzun vadede maddi hiçbir fayda sağlamamaktadır. Kaçak yapılaşmadan asıl çıkar sağlayanlar, kârlarına kâr katan eden müteahhitler ve kaçığa göz yummakla oy toplayan siyasetçilerdir. Şöyle ki, devlet kaçak yapılaşma alanlarına sağlık,

eğitim gibi hizmetler gtremediğinden burada oturanlar ilave masraflar yapmak zorunda kalmakta ve yapılaşma alanının bu gibi hizmetleri sağlayan çevreye uzaklığı dolayısıyla neden olduğu masraflar hesaba katıldığında maliyeti artmaktadır. Eğer alıcılar varoşlarda kaçak binada oturmaanın yaratacağı sorunlardan haberi olsaydı ucuz bile olsa bu binaları satın almazlardı. Uzun vadede maliyet yükselmektedir. Kaçak yapı, yasal engellerin aşılması için el altından ödenen bedeller hesaba katıldığında daha da pahalıya ml olmaktadır. Her Şeyden önce, kaçak bina almakla insanlar hayatını tehlikeye atmaktadır. Ayrıca, deprem riski bir yana bırakılsa bile, söz konusu alıcıların kaçak binada oturmaktan başka seçeneklerinin olmadığı görüşü kabul edilemez. Çünkü çoğu durumlarda alıcı inşaatının tuzağına düşmekte, aldatılmakta ve bu yüzden de kendi çıkarına olan başka seçenekleri kullanamamaktadır. F1'in bu iddiaları tartışmaya açıktır ve insanların sokakta kalmamak için kaçak inşa edilmiş binalardan daire satın almaktan başka çareleri olmadığını iddia eden konuşmacılar da vardır. Gerçeğin bu ikisinin arasında olduğunu söylemek herhalde daha doğru olacaktır. İstanbul'da kiralar çok yüksek olduğundan daire sahibi olmak isteyenlerin bir kısmı, yeterli maddi olanağa sahip değildir. Bu nedenle müteahhitlerin ucuz daire üretmesi sonucunda kaçak ve denetimsiz yapılaşmalar ortaya çıkmaktadır. Ancak depreme dayanıksız yapılar her zaman yoksulların gereksinimlerini karşılamak için de inşa edilmeyebiliyor. Bunun en trajik rneği Yalova-ınarcık'ta görülmüştür. İnsanların yazlık alması bir zorunluluk değilken, daha sonra gcecek olan yapılar yazlık olarak yapılıp satılmıştır.

İstanbul'da depreme karşı önlem almak devletin de çıkarınadır. Çünkü büyük bir depremde kamuya ait binalar yıkıldığında devlet hizmetleri aksayacak, sanayi ve ticaretin durması sonucunda devlet vergi toplayamaz hale gelecektir. Deprem, sanayi için de büyük bir sermaye ve işgücü kaybı yaratır. Uzmanlaşmış kalifiye elemanlar İstanbul bölgesinde yoğunlaşmış bulunmaktadır. Devletin vergi gelirlerinin önemli bir kısmı bu büyük metropol kentte tahakkuk etmektedir. Bu nedenle depreme karşı günümüze dek alınan önlemlerin yetersizliği gz önünde bulundurulduğunda bu durumun toplumun ve devletin çıkarına olduğu söylenemez.

Soruna kişisel düzeyde bakıldığında ise insanların yalnızca maddi olanakları bulunmadığı için deprem riskini azaltmaya yönelik önlem alamadıklarını söylemek aşırı bir genelleme olacaktır. Çünkü zemin açısından riski büyük olan sahil bölgelerinde oturan insanların önemli bir kesimi; önlem alma olanağına sahip olmalarına karşın eski yaşam düzeylerini sürdürmek istediklerinden ve

riski azaltma önlemleri onlarda maddi kayıplar ve dolayısıyla statü kaybı yaratacağından ek harcamalarda bulunmayı ya da örneğin büyük daireden - depreme dayanıklı bir başka binada bulunan- daha küçük bir daireye taşınmayı göze alamamaktadır. Bunun asıl nedeni ise bilgisizliktir. Binalar, uzmanlar tarafından teknik denetime tabi tutulduktan sonra mülk sahipleri, evlerinin depremde büyük bir olasılıkla göçeceği konusunda bilgilendirilmiş olsalardı, muhtemelen, bu kadar rahat davranamaz ve önlem alınmasına ön ayak olabilirdi. Burada tabii ki zorlayıcı uygulamalar da vazgeçilmez niteliktedir: Büyük depremde yüksek bir olasılıkla göçeceği bilimsel olarak saptanmış olan bir binanın, ya mal sahiplerine çeşitli mâli kolaylıklar sağlanarak güçlendirilmesinin yapılması ya da mal sahibinin izni olmaksızın yıkılması gibi. Erdik ve diğerlerine göre de “çabaların en az bir yatırımla en fazla insan hayatının kurtarılmasının mümkün olduğu ‘yassı kadayıf tipi’ çökme ihtimali olan yapılara yönlendirilmesi gerekmektedir.”⁵ Bu gibi önlemler için ise yeni yasalara ihtiyaç vardır.

İstanbul'da olası bir deprem felâketi üzerine bilim adamlarının uyarıları merkezi ve yerel yönetimler tarafından yeterince önemsenmemiştir. Deprem riskini azaltma doğrultusunda İzmit depreminden beri yeterli önlem alınmaması bunun bir kanıtıdır. Örneğin, kamuya ait binalar ve viyadük gibi yapılar güçlendirilmeyi beklemektedir. İTÜ'de öğretim üyesi olan U2'ye göre de “kamu binalarının beklenen depreme karşı dayanıklılıklarının belirlenmesi ve bu depremi hasarsız atlatacak şekilde güçlendirilmeleri amacıyla henüz yapılan bir şey yoktur.” Bu çerçevede kaynak sorunu, hâlihazırda malî kaynakların nasıl kullanıldığı ve öncelikler üzerinde tartışılmasını gerektirir. Bu tartışma kamuoyunda yapılmamakta ve merkezi ve yerel yönetimler tarafından deprem için alınacak önlemlerin finansmanı öncelikli kaynak ihtiyacı olarak görülmemektedir. Her şeyden önce yönetimlerin İstanbul'daki denetimsiz yapılaşmayı durdurması gerekirdi. Çünkü bu durum kentte her zaman beklenebilecek orta şiddetteki bir depremin bile büyük yıkım oluşturmalarına neden olabilir. Tüm kentsel alan kabul edilemez bir risk altındadır, çünkü kentteki binaların % 67'si yasa dışı yollardan imar mevzuatına aykırı biçimde inşa edilmiştir. Örneğin, kat adedi 4 ile sınırlandırılmış bölgede 5-6-7-8 katlı binalar yapılmıştır.⁶

⁵ M. Erdik vd., “İstanbul'da Binalar İçin Deprem Riski ve Risk Azaltımına Yönelik Somut Bir Öneri”, *İkinci İstanbul ve Deprem Sempozyumu*, İstanbul: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, 2000, s. 147.

⁶ Bkz. *İstanbul İçin Deprem Master Planı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2003, s. 264 vd. ve 307 vd.

Merkezi ve yerel yönetimler hiçbir ek kaynağa ihtiyaç duymadan, deprem sorunu ve özellikle mevcut yapıların depreme dayanıklılığı ile ilgili sahip oldukları tüm bilgileri herkesin kullanımına açabilir ve ayrıca risk azaltmaya yönelik önlemlerin alınabilmesi için yasalarda gerekli olan değişiklikleri yaptırabilirlerdi, ancak bugüne dek bu hususlarda hiçbir adım atılmamıştır.

Sosyo-Ekonomik Koşulların Belirleyiciliği

Deprem tehlikesi en çok yoksul veya dar gelirlili kesimler için büyük risk oluşturmaktadır. Çünkü onlar geçim sıkıntısı içinde olup öncelikle maddi olanaksızlık yüzünden depreme karşı önlem alamazlar. Yoksul çoğunluk bir yana, dar veya sabit gelirliler için bile depreme karşı bireysel önlem almak bir lüks oluşturmaktadır. Maddi koşullar insanları deprem tehlikesiyle birlikte yaşamaya zorlamakta ve kişiler çevre değiştirip sefalete sürüklenmektense deprem tehlikesini göze almayı yeğlemektedir. Örneğin emekli olan bir konuşmacı, A1, oturduğu ev belediye tarafından kontrol edilip “çürük” olduğu söylendiği halde söz konusu dairesini satıp daha güvenli bir yere taşınamıyordu. Belediye kredi kolaylığı sunmadığı ve daire sahiplerinin olanaklarıyla bina sağlamlaştırılmadığı için kendi deyişiyile ‘eli kolu bağlı’ bir şekilde depremi beklemekteydi. Kısacası A1 ev sahibi olduğu halde maddi koşullarının olanak vermeyişi yüzünden deprem tehlikesine karşı çaresiz kalmıştır. Bu örnekte, riski azaltmak açısından yalnızca yerleşim yeri değil, aynı zamanda dayanışma ve çalışma çevresinin zor değişebilirliği de sorun oluşturmaktadır. Şöyle ki, iki çocuk sahibi olan A1, başka bir semte taşındığında dayanışma çevresiyle birlikte ek işini de (çocuk bakıcılığı) yitirecekti, çünkü onun tanıdık çevresi çocuk baktığını başkalarına haber verip kendisine yardımcı oluyordu. Böylece, bu çevreden uzaklaştığında ek iş olanakları da kısıtlanacaktı. Emekli maaşı ise geçimlerine zor yetiyordu. Yine de A1, çevre ve gelir kaybına rağmen devlet malî açıdan biraz destek olsa, başka yerde daha sağlam bir konuta yerleşebileceğini ifade etmiştir. Çünkü ailesinin ve kendisinin tehlikeden uzakta bulunması her şeyden önemliydi ve inşaat mühendisi olan bir akrabası tehlike konusunda onu yeterince bilgilendirmişti. Öncelik tehlikeden korunmak ise de, ancak maddi olanak varsa önlem almaya öncelik tanınabilirdi:

“Zaten biz Türk toplumu olarak kadercı bir toplumuz. Aslında bu konuda şartlar da buna izin veriyor. Çünkü eğer deprem konusunu kafamızda çok fazla kurcalarsak, maddi olanaksızlıklar nedeniyle bir şey yapamayacağımız için belki de psikolojimiz bozulacak. (...) depremi kendi haline bıraktık. Eğer

olursa biliyoruz ki büyük yıkımlar olacak (...) ama elimizden bir şey gelmediği için sadece konuşulanları dinliyoruz. Evet, biz kaderimize razı olarak depremi bekliyoruz. Öleceksek eğer, evde de, dışarıda da ölebiliriz deyip işin içinden sıyrılıyoruz.”

Yukarıdaki sözler örtülü bir yakınma ve yardım talebi içermektedir. Yönetimler, güvenliksiz yapılar nedeniyle ortaya çıkan deprem sorununa çözüm getiremedikleri için çoğunluğu oluşturan dar gelirli vatandaş kitlesi, ev sahibi olsa bile binasını güçlendiremediği için bulunduğu durumdan kederine razı olarak depremi beklemekten başka çıkış yolu görememektedir. Burada ‘vatandaş devletten neden açıkça bir talepte neden bulunmuyor?’ şeklinde bir soru sorulabilir. Bu sorunun cevabı, otoriter devlet geleneği içinde yetişmiş olan yurttaşların “olumlu” özgürlükler karşısındaki pasif tutumunda aranmalıdır. Olumlu özgürlük, her şeyden önce yurttaşların aralarında dayanışma kurarak kendi sorunlarının çözümüne yarayan fikirlerin geliştirilmesine ve bu doğrultuda yasaların yapılmasına öncü olması, bunun için etkinliklerde bulunması anlamına gelir. Oysa parlamentoda alınan kararları seçmenlerin –en azından kendilerini temsil eden milletvekilleri aracılığıyla- bile etkileme olanaklarının bulunduğu, deprem söz konusu olunca kimsenin aklına bile gelmemektedir. Yeni olanakları yalnızca kişiler değil devlette yaratabilir. Örneğin yapıların sağlamlaştırılması için ucuz kredi sağlanması gibi. Böylece kişilerin önlem alması devlet tarafından özendirilip kolaylaştırılabilir. A1, yalnızca kendi olanaklarının sınırlılığını ve devletin kolaylık göstermeyişiğini görerek deprem tehlikesine karşı eylemde bulunmak düşüncesinden vazgeçmiştir. Belediyenin sorunun çözümünde yardımcı olmadığını eleştirse bile merkezi veya yerel yönetimden bir şey talep etmek seçeneğini kullanamaz, çünkü kendisiyle aynı sorunu paylaşanlarla dayanışma içinde değildir. Bunun gibi, R1 de deprem tehlikesinin bilincindedir ve heyelan tehlikesi bulunan Avcılar’dan Küçükçekmece’ye taşınmıştır ama burası da riskli bir bölgedir:

“Elbette biliyorum Çekmece de Avcılar gibi birinci derece deprem bölgesi. Elbette ben de arzu ederdim daha risksiz yerlere taşınmayı... Malûmunuz, parasal meseleler giriyor araya. Bizler, düşük-orta gelirli diyelim, en çok etkilenen kesim olduk afetten... Çaresiziz, yapacak bir şey yok... Kader, kısmet demekten başka çare yok. Kiralar oldukça yüksek, iyi bir yerde oturmak isterseniz. (...) Benim işyerim Avcılar’da mesela. İşimi de değiştirmem mümkün değil.”

Ekonomik koşullar kişileri tehlike altında yaşamaya mecbur kılmakta, ancak seçmen olarak kimse buna karşı siyasi tepki göstermemektedir. Eğer seçmenlerin tepkisi oluştaydı hiç olmazsa muhalefet partileri soruna çözüm önerileri getirirler, medya ise kamuoyu oluşturma işlevini yerine getirirdi.

Yukarıdaki örneğin tersine deprem riskinin sınırlı olduğu bir örnekte kişinin sosyal çevresi, yer değiştirme kararı üzerinde belirleyici bir etken haline gelmiştir. Şöyle ki, başka bir konuşmacı İ1, özel sektörde çalışan yüksek gelirli bir uzman olup boğaz sırtlarında zemin açısından tehlikesiz ve depreme dayanıklı iki katlı bir evde oturmaktadır. Belki daha da risksiz olan bir semte taşınabilirdi ancak akraba ve arkadaş çevresine olan bağlılığı onu oturduğu yerde bırakmıştır. Çünkü İ1'e göre bu çevreden uzakta kalırsa ne yaşadığını anlayacak, ne de iş ve aile ilişkilerinde "başarılı" olabilecekti. Dayanışma içinde olduğu bu gruplardan uzakta kalmak kendisi için sosyallliğini yitirmekle eşdeğerdi. İ1, yakınlarıyla olan samimi ilişkileri devam ettirebilmek için biraz risk almayı yeğlemekteydi. Yalnız bu, -İ1'in evi depreme dayanıklı ve zemini de sağlam olduğundan- hesaplı ve sınırlı bir risktir. Başka örneklerde ise, oturdukları binaların depreme karşı dayanıksızlığı yüzünden büyük risk altında yaşayan, ancak bu riskin bilgisine ya da bilincine yeterince sahip olamayan insanlar bu durumu örtbas edercesine yer değiştirmeyişlerinin nedeni olarak sosyal çevrelerini gösterebilmektedir. Yalnız, akraba, komşuluk veya arkadaş çevresinin güvenli bir bölgeye taşınma kararını öncelikli olarak engellediği doğrultusunda bir genelleme de yapmak olanaksızdır. Çünkü, sosyal çevrenin taşınma kararını engelleyici bir neden olarak ön plâna çıkarılması, çoğu kez deprem tehlikesine karşın içinde bulunulan çaresizliğin bir göstergesidir. Örneğin K1'e göre, insanın yaşadığı yer ve sosyal çevresi onun kimliğinin önemli bir parçasıydı. Kişinin yaşadığı yeri terk etmesi kimlik kaybı anlamına gelip insanı bunalıma sürükleyeceğinden yer değiştirmemek için insan deprem tehlikesini göze alabilirdi. K1 kendisini sosyal çevre bütünlüğünün bir parçası olarak tanımlar. Kendisinin içinde yaşadığı bir topluluk vardır ve o da bu topluluğun kimliğini paylaşmaktadır. Bu nedenle tek başına oturduğu yöreyi terk etmesi topluluk ve dolayısıyla kimlik kaybına neden olacak kişisel düzeyde kriz yaratacaktır. Bu nedenle K1 oturduğu yerdeki insanlar toplu olarak yer değiştirmeye başlayıncaya dek bulunduğu yeri terk etmek istemez. Konuşmacının zemin açısından en riskli bölgelerden biri olan Avcılar'da oturduğunu ekleyecek olursak deprem tehlikesini sosyal çevre kılıfına sokarak görmezlikten gelmesi şaşırtıcıdır:

“(…) bizim insanlarımız, mantığından çok duygularıyla hareket eden insanlar olduğundan kimi zaman bazı gerçekleri görmezden gelebiliyorlar. Ayrıca toplum olarak ‘aşırı kaderci’ bir dünya görüşüne sahip olduğumuz için alınabilecek en küçük tedbirleri bile gereksiz ve faydasız olarak görüyoruz (….) ‘bizim insanlarımız’ sınıflamasına sanırım ben de dahilim. Ben ve ailem 14 yıldır burada yaşıyoruz ve buradaki komşularımız ve dostlarımızla adeta bir bütün olduk. Açıkçası bu bütünü bırakıp da daha güvenli bir yere taşınmaktansa, burada kalıp komşularıyla ve dostlarımla biraz daha risk altında yaşamayı tercih ederim.”

K1, sanki sosyal bağlılıklardan dolayı tehlikeyi göze alıyormuş gibi görünmesine karşın asıl nedenin iş çevresi olduğu ileri sürülebilir: Kendisi Avcılar’da bir restoran işletmekte olup yer değiştirirse tanıdık ve dolayısıyla müşteri çevresini kaybedecekti. Başka bir neden ise tehlikenin boyutunu kavrayamamasıdır. Bu konuda şöyle der:

“(…) uzmanlar (….) zemini zayıf olan sahil bölgelerinin daha riskli bölgeler olduklarını belirtiyorlar. Fakat ben asıl belirleyici olması gerekenin zeminin özelliğinden çok o zemine oturtulan yapıların sağlamlığı ve dayanıklılığı olduğuna inanıyorum. Belki yanlış düşünüyorum ama (….) yani bizim binamız sahil bölgesinde olmasına rağmen 99 depreminde tek bir çatlak bile almadı fakat (….) iç bölgelerde birçok bina yıkıldı. (….) Her yerde aynı yıkım tehdidinin olduğunu belirtmek istiyorum. (….) Evet, bu bir risk ama ne zaman olacağını bilmediğim bir yıkım için senelerdir yaşadığım çevremden ayrılmak istemiyorum.”

K1’in gözden kaçırdığı gerçek, Avcılar’daki binaların çoğunun zemin özelliklerine göre tasarlanıp büyük bir depreme dayanıklı olarak inşa edilmiş olmamasıdır. Yani sözü geçen binalarla İstanbul’un başka yerlerindeki binalar arasında proje açısından büyük bir fark bulunmamaktadır. Bu da yöredeki deprem tehlikesini sağlam zemine sahip bölgelere göre daha da büyütmektedir. Bu ifadeler uzmanların görüşlerinin kişiler tarafından önemsenmeyişinin bir örneğidir. Konuşmacı; oturduğu binayı uzmanlara kontrol ettirmeden, oturduğu binadaki hasarın İstanbul’un yüzlerce kilometre uzağında vuku bulan İzmit depremi nedeniyle oluşmadığı gerekçesiyle, çok daha büyük şiddetle sahil bölgelerini vurabilecek olan olası bir Marmara depreminde de oturduğu binanın, zemini görece olarak daha sağlam olan bölgelerdeki binalarla aynı riski taşıdığını iddia ederek uzmanların görüşlerini göz ardı etmektedir. Hem de deprem şiddet haritaları sürekli internet’te yayınlandığı halde... Bu ifade aynı zamanda, herkes için gerekli ve faydalı olan uzmanlık bilgilerinin gündelik yaşam söyleminin

içerikleri üzerinde ne kadar az etkili olduğunun da bir kanıtıdır. Yalnız, mülâkattan sonraki aylarda K1'in yaşamında ilginç bir değişiklik gerçekleşmiştir: K1, Avcılarda işlettiği restoran yeterli gelir getirmediği için, kendisine Topkapı'da yeni bir iş bulur ve Bağcılar'a taşınır; çünkü Bağcılar, Topkapı'ya ulaşım açısından çok daha büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Ekonomik öğelerin ne kadar belirleyici olduğu bu örnekte açığa çıkmaktadır. K1 ile ikinci bir mülâkat yapılamadığı için taşınma kararında depremin ne ölçüde etkili olduğu belirsiz kalmıştır.

Tehlikeli bölgede ve risk azaltıcı önlem almadan barınmaya devam etmek için kişi, ya riskin yeterli bilgisine sahip değildir ya da riski azaltmak için maddi olanakları bulunmamaktadır. Burada sosyal çevrenin kişi üzerindeki etkisini yadsımıyorum. Kuşkusuz, insanın yaşadığı yer ve oradaki sosyal çevresi onun kimliğinin bir parçasıdır ve uzun zamandan beri yaşadığı bir yeri terk etmek kimlik kaybı anlamına gelip insanı bunalıma sürükleyebilir ve bu yüzden de yer değiştirmemek için kişiler deprem riskini göze alabilir. Bazen de sorun, kişinin sevdiği insanlarla aynı kaderi paylaşma eğiliminden kaynaklanır. Bu da kaderciliğin değişik bir görüntüsüdür. Kısacası kişiler akıldan çok duygularının etkisi altında karar verdiğinde sosyal veya doğal, yaşam çevresi uğruna deprem tehlikesini görmezden gelerek kendilerini kaderciliğe terk edebilmektedir. Depremi ilahi takdir ya da kader olarak gören kişi, tehlikeyi umursamaz; çünkü herkesin kaderine boyun eğmesi gerektiği düşüncesindedir. Ancak İstanbul örneğinde son kertede belirleyici olan yine de bilgisizlik ve maddi kaygılardır.

Ayrıca, içinde buldukları sosyal çevreden dışlanmalarına neden olabilecek olaylar yüzünden bunalıma girip intihar eden insanlar her zaman olmuştur ve bu nedenle bu tip (elcil eğilimli) kişilerin diyelim ki sosyal çevrelerini kaybetmemek için ağır hasarlı binalarda oturmaya devam ederek tehlikeye meydan okuması da mümkündür. Yalnız intihar olayı, olağan dışı bir eylem olup toplumun çok küçük bir yüzdesini kapsar. Genelde insanlar öncelikle kendilerinin ve yakınlarının yaşamını güvence altına almak eğilimindedir. Yine de bazı insanlar, bilgisizlik ve maddi olanaksızlık veya maddi zarara uğrama kaygısı yüzünden deprem riskini azaltma olanaklarını görmezlikten gelmektedir. Tehlikenin varlığının bilincinde olmayan ve onun gerçeğini kabullenmeyen kimse, olanakları olsa bile maddi özveride bulunarak önlem almakta gecikir.

Aşağıdaki örnekte görüleceği gibi eğitilmiş olmak da risk azaltıcı davranışta bulunmak açısından her zaman yeterli olmamaktadır. Şöyle ki, U1 bir üniversitenin kimya bölümü mezunu olup ilkökul öğretmenidir. U1, kaçak kat

ve yapıların yoğunluğu dolayısıyla yapı stokunun sorunlu olduğu ve yüksek riskli Avrupa yakası sahil bölgesinde bulunan Zeytinburnu'nda oturmaktadır. U1'e göre, uzmanların öngördüğü gibi İstanbul'da (er ya da geç) bir deprem felâketi yaşanacaktır ve deprem İstanbul'da yaşayanlar için en büyük tehlikeyi oluşturmaktadır. Ancak kendisine göre önemli olan, deprem riskinin düşük olduğu bir bölgede oturmak değil oturulan binanın –mevcut zemin özelliklerinde- depreme dayanıklı olmasıdır. U1'in söylediği teorik açıdan doğru olsa bile pratikte bu tür yeni binalarda oturabilmek ancak azınlıkta olan varlıklı kesim için olanaklıdır. Bu nedenle depreme dayanıksız inşa edilmiş mevcut yapılarda oturanlar için U1'in sözleri önem taşımamaktadır.

U1'in Anadolu'dan İstanbul'a, akrabalarının bulunduğu Zeytinburnu ilçesindeki bir okula tayini çıktıktan sonra kendisi her gün işyerine ulaşım sıkıntısı yaşamamak için aynı ilçede bir ev kiralamış ve sonra da bir daire satın almıştır. Yalnız yaşadığı bu dairenin depreme dayanıklı olup olmadığını bilmemekteyse de İzmit depremi etkisiyle hasar görmediği için güvenli olduğunu sanmaktadır. Ancak U1'e göre kişi depreme dayanıklı bir evde otursa bile risksiz yaşaması yine de mümkün değildir:

“Sadece kendi evimin dayanıklı olması yetmiyor. Sokakta, işyerinde, bir arkadaşımın evinde ya da ne bileyim hastanede bile yakalanabilirim depreme. Bunların depreme dayanıklı olup olmadığını bilemiyor ki insan.”

Kuşkusuz her bir binanın depreme ne kadar dayanıklı olduğunun herkes tarafından bilinebilmesi riski azaltmaya olanak verir: Eğer binanın yüksek risk taşıdığını biliyorsak içine girmekten sakınıyoruz. Ancak insanın evinin dışında sıkça bulunduğu yerler riskliyse, kendi evinin risksiz oluşunun öneminin kalmayacağını iddia etmek yanlıştır; çünkü kişinin zamanının büyük bir kısmını içinde geçirdiği konutun depreme dayanıklı olması, depremde can kaybı riskini büyük ölçüde azaltır. U1 Zeytinburnu'da ev satın alma kararını bu gibi zayıf gerekçelerle savunmaya çalışmaktadır:

“Üstelik İstanbul'da tek sorun deprem de değil. Hırsızlık da çok büyük problem. Bu açıdan da güvenli bir yer olmasını istedim o yüzden. Ayrıca fiyatı ve ödeme koşulları da çok önemliydi. (...) Elbette çok daha sağlam olabilirdi. Yani bu bölgede de görüyorum. Gazetelerde de pek çok ilan var, depreme dayanıklı yapılan yeni binalar hakkında. Ama insanın bütçesi de çok önemli. Yani benim bütçem sonuçta bu koşullarda bir ev almaya yetiyordu.”

Görüldüğü gibi U1, sahip olduğu sınırlı parasal kaynakları bir daire satın alarak değerlendirmiş ve deprem riskini ise önemsememiştir. Tam da burada, 'bu koşullar altında konut satın alınır mı?' diye sorulabilir. Yalnız, satın alma kararında belirleyici olan ögenin U1'in içinde bulunduğu ekonomik koşullar olduğunu görmezden gelemeyiz. Riskli bölgede ama sağlam bir evde oturmak isteyen U1, bu arzusunu gerçekleştirememiştir. Başka bir yerde bunu kendisi de belirtir:

"Bence ekonomik faktörler çok önemli. Yani kim bile bile riskli yerde yaşar ki, zorunlu değilse. Mesela 12 Kasım'daki depremden sonra insanlar yarı hasarlı evlere bile tekrar girmek zorunda kaldılar. Üstelik bir deprem yaşamışlardı. Ancak yapabilecekleri başka bir şey de yoktu. (...) Vatandaşın öncelikli sorunu deprem değil bence. İşsizlik ya da düzgün iş bulamamak çok daha büyük bir sorun. Yani 500 milyonla geçinmeye çalışan ya da işi olmayan insanın aklına en son gelen şey dayanıklı evde oturmaktır bence."

U1 öğretmen maaşıyla geçindiğinden, sözünü ettiği dar gelirli vatandaşlardan biridir ve bu söyledikleri kendisi için de geçerlidir. İçinde bulunduğu ekonomik koşulların baskısıyla depreme dayanıklı olmayan bir ev satın almak zorunda kalmıştır. Kendisi bu kararı haklılaştırmak amacıyla -geçerli olmayan- bazı nedenler ileri sürer. Şöyle ki, insanın yalnızca oturduğu evinin depreme dayanıklı olması yeterli değildir. Evin dışındaki mekânların da güvenli olması gerekir. Bu olmadığında evin dayanıklı olmasının da önemi azalmaktadır. İnsanın yaşadığı, zamanını geçirdiği her yerde deprem güvenliği olmadıkça evinin güvenli olması bir şey ifade etmez. Burada söylenmek istenen basit bir deyişle 'ya hep ya hiç'tir. Risk yönetimine değer vermediği için bu tür bir görüş ancak kısmen kabul edilebilir niteliktedir. Çünkü başka bir açıdan bakıldığında U1'in bu sözlerinin doğru olan bir yanı vardır ki, o da topyekûn bir deprem seferberliği olmadan bireysel girişimlerle deprem riskini makul bir düzeye indirmenin olanaksızlığıdır.

Zeytinburnu'nda oturan ve taksi işletmeciliği yapan bir başka konuşmacıya (T2) göre ise Zeytinburnu'nun zemini taş gibi iyiydi ve söylenenler yanlıştı. Kimse Yeşilköy ve Avcılar'da yerini terk etmediğine göre burada oturanların da başka yere yerleşmesine gerek yoktu. Zeytinburnu Belediyesinin ilçeyi tamamen yıkıp yeniden imar etmeyi amaçlayan projesi burasını uluslar arası bir ticari bölge haline getirerek kâr elde etmek amacıyla hazırlanmıştı ve mülk sahiplerinin mülkleri ucuza ellerinden alınarak sırtlarından para kazanılacaktı. Yönetim sermayedarlarla işbirliği içinde olup halkın çıkarlarını gözetmiyordu. Deprem

tehlikesi yüzünden yer değiştirmeye gerek yoktu. İnsan her yerde depreme yakalanabilirdi ve depremin zamanı belli değildi.

Bu sözler deprem tehlikesinin ne kadar az ciddiye alındığını ve yönetime karşı güvensizliği göstermektedir. Deprem riski ciddiye alınmamaktadır, çünkü risk kavramı gündelik kültüre yabancı soyut bir kavramdır: Güncel yaşam ilişkilerinde bir olayın vuku bulacağı bilinir ya da bilinmez. Bilinen ve bilinmeyen arasında kalan belirsizlik altında önemli kararlar almak çoğu kimseye zor gelmektedir. Yönetime olan güvensizlik ise Belediyenin halkla ilişkiler faaliyetlerinin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu konuda T2 şöyle der:

“Biz televizyondan gazetelerden Zeytinburnu'nun adının geçtiği birtakım projeler duyduk ama genel anlamda bir bilgimiz yok. (...) Bugüne kadar bize kimse gelip de bir şey anlatmadı. Öyle mahallede bilgilendirme yapan ekip, kurulan stand diye bir şey hiç yok. Şimdiye kadar bizim için yaptığını söyledikleri hangi iş için haber verdiler ki bu iş için haber versinler. Yaparlarsa da sessiz sedasız bir şeyler yapıp oldu bittiye getirirler herhalde.”

Konuşmacının sözlerini açıklığa kavuşturmak için şunu belirtmek gerekir: Zeytinburnu'nda iki adet plân-proje yan yana varlığını sürdürmektedir. Birincisi, Deprem Master Plânı, ikincisi ise Zeytinburnu Belediyesinin ilçeyi tamamen yıkıp müteahhitleri devreye sokarak ilçeyi (kat karşılığı) yeniden imar etme projesi. Birincisi, yani İstanbul'daki tüm binaların depreme dayanıklılık testinden geçirilmesini ve gerektiğinde güçlendirilmesini veya yıkılmasını gerçekleştirmeye yönelik ilk uygulama daha başlangıcında başarısız olmuş, yeniden imar projesi ise müteahhitlerin ilgi göstermemesi üzerine başlatılamamıştır. Halkın katılımı sağlanmadan bu tür girişimlerin gerçekleştirilmesi olanaksızdır. Ancak adı proje olan bazı uygulamaların başka bir işlevi daha bulunmaktadır. Yerel yönetim, zamana yayılmış “projeler” aracılığıyla İstanbul'daki deprem riskini azaltma doğrultusunda büyük çaba sarf ettiğini kanıtlamış olacak ve sorunu yeterince önemsemediği suçlamasına karşı kendisini savunabilecektir. Gerçekte ise Deprem Master Plânı'nın belediye tarafından İstanbul'daki binaların göçme riskini yok etme doğrultusunda uygulanması kesintiye uğramıştır, çünkü kaynakların ve uygulama önkoşullarının belirlenmiş olduğu bir projeye dayanmamaktadır. Şöyle ki, yalnızca Zeytinburnu'nda kaba yöntemle bina taraması yapıldıktan sonra daha üst kademe testler için kaynak yetersizliğiyle karşılaşmış ve halkın katılımı sağlanamamıştır. İTÜ'de öğretim üyesi olan (U2) de kendisiyle yapılan

mülâkatta İstanbul Belediyesi'nin depremde göçme olasılığı büyük olan binaları saptama ve yıkma doğrultusunda ciddi bir projesi bulunmadığını ifade etmiştir. Alınan önlemler münferit olup geneli kapsamamaktadır. Ancak, U2'ye göre deprem riskine karşı önlem almak hükümetin göreviydi, çünkü yerel yönetimler tek başına bu işin altından kalkamazdı. Depremle mücadele için ulusal program hazırlanmalıydı. Halk çaresizlik içinde bulunduğundan deprem sorununu algılamak istemiyordu. Ayrıca sorunun çözümü için bina sahiplerinden maddi özveri gerekmekteydi. Onlar ise bu özveri dolayısıyla oluşacak maddi refah kaybına bilinçsizce karşı çıktığından siyasetçiler oy kaygısıyla sorunun unutulmasına ön ayak oluyorlardı.

Yönetime eleştirel bakış açısı için başka bir örnek de emlakçılık yapan harita kadastro uzmanı F1'dir. F1'e göre İstanbul'da deprem tehlikesi üzerine bilim adamlarının uyarıları yönetimler tarafından yeterince önemsenmemiştir. Oysa önümüzdeki on yıllar içinde Marmara bölgesinde büyük deprem felâketleri yaşanabilirdi. Vatandaşlar, üzerine yerleşecekleri zemin ve alacakları konutun sağlamlığı hakkında detaylı bilgi edinme hakkına sahip olmalı ve bunu gerçekleştirmek için gerekirse medyanın desteğini de alarak eylem yapmalıydı. Dolayısıyla halkın bu tür bilgileri edinmesini engelleyen yasalar değiştirilmeli ve sivil toplum buna ön ayak olmalıdır. Jeoloji haritaları zemin bilgilerinin edinilmesi için yetersiz kalmaktaydı ve İstanbul'un her bir binanın altındaki zeminin durumunu gösteren zemin etüd haritası bugüne dek bitirilememiştir. F1, deprem tehlikesinin bilincinde olmasına karşın riskli bölge olan Küçükçekmece'de oturmaya devam ediyordu. Çünkü işinin bozulacağı kaygısıyla yer değiştirememekteydi:

“Öncelikle (...) aile ve yakın akrabalarımın da bulunduğu ve işim dolayısıyla da bu bölgede bulunmam gerekmektedir. Çünkü bölgenin zemin ve yapı özelliklerini işimin gereği olarak bilmem gerekmektedir. Piyasasını iyi takip etmem gerekmektedir. (...) Belki burada yaşadığım ortamın bir benzerini orada da [daha güvenli bir bölgede] yakalayabilirim, ama bu uzunca bir zamanımı alacaktır. Çünkü burada kurmuş olduğum ilişkileri kolay elde edemedim, belli çalışmalarımın neticesinde elde ettim. İş açısından da uzunca bir süre beklemem ve oranın piyasasını öğrenmem gerekecek. Veya oradan buradaki işimi yönlendirmeye kalksam bu da çeşitli durumlarda kayıplara yol açacaktır.”

Kısacası yer değiştirmek için F1, işinin bozulması gibi başka bir riski ve dolayısıyla maddi kayıpları göze alamamakta ve bunun yerine deprem riskiyle yaşamayı yeğlemektedir.

Başka bir örnekte, harita mühendisi olup il özel idaresinde çalışan Y1, deprem tehlikesinin bilincindedir. Şöyle ki, İstanbul'da binaların çoğunluğu denetimsiz bir biçimde depreme dayanıklı inşa edilmediği için şehir çok büyük tehlike altındaydı. Y1, 'tehlikenin farkında olduğu halde, deprem bölgesi sayılan bir yerde (Kadıköy-Sahrayıcedit) hâlâ neden oturduğu' sorusuna şöyle cevap verir:

“Ekonomik nedenler bunda en büyük etken. Evim burada. Satmam, çünkü babamın aslında. Başka yerde otursam kira vermem gerekecek. Mesela Beykoz'da oturup arabamla işe gidip gelmeyi yeğledim. (...) Söylediğim gibi, asıl etken ekonomik imkânlar. Sosyal çevrem çok öncelikli değil. Beykoz'da, Sarıyer'de yaşarım. (...) İmkânım olsa oturduğum binayı yıkar, deprem yönetmeliklerine göre yeniden yaparım.”

Yapı-proje danışmanı F2 de buna benzer bir duruma işaret etmektedir: İnsanlar kendi malî olanaklarıyla oturdukları evin depreme dayanıklılığı sorununu çözemediklerinde ve sosyal statüleriyle bağlantılı yaşam alışkanlıklarını devam ettirebilecekleri başka bir yere taşınma olanağına da sahip olmadıklarında riskin büyüklüğünü yadsıyıp sanki göze alınabilirmiş gibi tehlikeyle birlikte yaşamayı yeğlemekte ve bir anlamda kaderlerine razı olmaktadırlar. Bu edilgen tutumun nedeni ise kanımca ortak sorunlara sahip bireylerin, çıkarlarını savunmak için ortak eylemde bulunma yoksunluğudur. Çünkü varolan yapıların depreme dayanıksızlığı sorununu kişilerin birbirlerinden yalıtılmış olarak çözmek için etkinlikte bulunmaları olanaksızdır.

Bir imar müdürlüğü yetkilisi olup İstanbul'da 7 büyüklüğünde bir deprem olacağına ihtimal vermeyen B1'e göre, yine de en büyük tehlike orta büyüklükte bir depremde, büyük çoğunluğu oluşturan ve maddi olanaksızlık nedeniyle binalarını sağlamlaştırılmayan dar gelirli kesim için mevcuttu.

İzmit depremini Karamürsel'de büyük bir korkuyla yaşamış olan ve şimdi İstanbul'da ailesiyle birlikte oturan S1'in gözlemlerine göre ise birçok kimse yeni sağlam ve küçük daire yerine aynı fiyata veya daha ucuzuna alacağı eski ve büyük daireleri tercih etmektedir. Kendisine yeni bir eve taşınırsa aradığı şartların neler olacağı sorulduğunda ise şöyle der: “(...) bilinçsiz toplumun bir bireyi olarak taşındığım evde dikkat ettiğim hususlar, evimin kirası, komşularımın sosyal statüsü ve ulaşım kolaylığıdır.” Yine de S1, evini zemini sağlam olan bir yerden tutmuştur. Ancak burada toplumsal bir ortak tehlike

bilincine sahip olmanın önemi ortaya çıkmaktadır. S1 bireysel olarak tehlikenin bilincinde olduğu halde bu yetersiz kalmaktadır. Çünkü edilgen durumdan çıkarak herkesin çıkarı doğrultusunda yani deprem sorununa çözüm arama yönünde çaba sarf etmemektedir. Oysa deprem tehlikesi bir sivil toplum örgütü aracılığıyla ciddiye alınıp toplumsallaştırılmış olsaydı, kişiler bir deprem dayanışma grubunun parçası olarak soruna çözüm üretmek ve bu doğrultuda eyleme geçmek açısından güçlük çekmezlerdi.

Yalnız, 1999 depreminden sonra görüldü ki, hasarlı evlere depremden sonra yeniden yerleşen insanlar bulunmaktaydı. Çünkü birçok kişi, yöreyi terk ederek işini kaybetmeyi göze alamamıştı. Bunun gibi, birçok insan yoksulluk yüzünden depreme dayanıksız binalarda bunu bildikleri halde oturmaya devam etmektedir. Çünkü onlar için depremden daha da önemli olan günlük geçim derdidir. Yoksul kesim genellikle iyi eğitim görmemiş olduğundan içinde bulunduğu duruma toplumsal tepki vermesi de güçtür. Oysa daha önceki örneklerin çoğu yoksulluktan değil, sosyo-ekonomik statüsünde kayıp yaşamamak için deprem sorununa karşı duyarsız kalan kişilerden oluşmaktadır. Yoksul olmayan kişilerin depreme karşı önlem alma olanakları bulunduğu halde öncelikle önlemlerin yaratacağı maddi kayıp kaygısı onları engellemektedir.

Yoksul kesimin tehlike algılamasını kendi gözlemleriyle inşaat müteahhidi Z1 şöyle yorumlamıştır.

“Büyük bir kesimin maddi olanağı o kadar kısıtlı ki, onlar için oturacağı meskenin depreme dayanıklı olup olmadığını düşünmek hemen hemen olanaksızdır. Onlar maddi durumlarına göre ailesiyle başlarını sokacak bir yuva ararlar. Bir de buna kadercilik eklenince başka bir seçenek kalmıyor gibi. Sonuçta deprem olacaksa olacak, kaderlerimiz de belli, bu kadar da sorun oluşturmaya kendi kafamızda gerek yok düşüncesindedir. Zaten bunları düşünseler bile maddi durumlarına baktığımızda başka çıkar yol yoktur. Durumları daha iyi olan insanların risklidir diye boşalttıkları evleri bu kesim ya kiralar ya da satın alır. Bu kesim için öncelik, sokakta kalmamaktır. (...) Bu ev ufak bir sarsıntıda yıkılabilir deseniz bile bu çaresiz kişiler bu evlere yerleşeceklerdir. Onlara el açan bir kurum var mı devlet görevini yerine getiriyor mu? (...) Halkın bu zaafını bilen müteahhitler de bina yapmaya devam ediyor temelsiz yerlerde.”

Kişilerin yer seçimi üzerinde belirleyici etki yapsa bile deprem tehlikesini görmezlikten gelmenin nedeninin yalnızca yoksulluk olduğunu söyleyemeyiz.

Maddi olmayan etkiler arasında sosyal çevreye olan bağlılık da burada kişiden kişiye değişen önemde bir rol oynamaktadır. Z1 bu konuda şöyle der:

“Bir kısım insanımız ise her türlü olanağı bulunduğu halde senelerdir yaşadığı evini terk etmek istemez. Çünkü onların görmek istediği insanlar buradadır. Komşulukları vardır. Ne kadar fazla risk olsa da buralardan ayrılmak sanki bir ölümdür. (...) Anadolu'dan gelen göçler ise (...) genellikle aynı bölge insanların (...) her türlü riski göze alarak birbirlerinden kopmamak için yerlerini terk etmedikleri görülüyor. (...) Medyadaki deprem uzmanlarının görüşleri ve telkinleri belki de onları hiç ilgilendirmez. Şimdiye kadar yaşadıkları bölgede hiç biri olmamıştır, öyleyse böyle devam edecektir. (...) Deprem korkunçluğu başlarına gelmedikçe idrak edemezler.”

Bir yandan binaların depremde yıkım tehdidi altında bulunması, diğer yandan ise bu gibi yerlerde oturan insanların daha güvenli başka bölgelere taşınmaya maddi olmayan nedenlerle karşı çıkması büyük bir çelişki oluşturmaktadır. Bu kişiler kendi yaşamsal çıkarlarının ne olduğunu görüp onları savunmaktan aciz kalmaktadır. Eğer onlar deprem riskinin bilincine sahip olsalardı, tehlikeye karşın bu kadar umursamazlık gösteremezlerdi. Demek ki, olası bir depremin yarattığı risk konusundaki uzmanlık bilgisi gündelik yaşama yansıtılmamış ve sıradan kişiler tarafından öğrenilememiştir. Yoksulluk yüzünden evini terk edemeyişin anlaşılır bir yanı vardır. Oysa sosyal çevresine olan bağlılığın asıl neden olarak göstererek ölüme dolaylı olarak meydan okuyan birisi -intihar eğiliminde değilse- tehlikenin bilincine yeterince sahip olamamıştır. Dolayısıyla, eğer toplum, uzmanların söylediklerini anlayacak kadar eğitilip deprem riski konusunda aydınlatılsaydı, önemli bir kesimi hem maddi kaygıları ve hem de sosyal bağlılıkları ikinci derecede önemseyip öncelikle tehlikeyi ciddiye alabilirdi.

Gündelik Yaşam İletişimine Uzmanlık Bilgisi Aktarımında Aksaklık

Toplumsal bilinçlenme, belli konular veya sorunlar hakkında herkesin ve özellikle uzmanların doğru kabul ettiği ortak bir bilgiye veya genel kaniya sahip olabilmek anlamına gelir. Bu açıdan bakıldığında deprem riski ve alınacak önlemler konusunda ortak bir bilinç eksikliği söz konusudur. Çünkü bu konular kamuoyunda yeterince ve akılcı biçimde tartışılmamıştır. Depreme karşı risk azaltıcı önlemlerin alınmasının acilliği üzerinde bile kamuoyunda tam ve kapsamlı bir uzlaşma sağlanamamıştır. Son büyük deprem, geçmişte kaldıkça toplumsal bellekten silinmekte ve deprem felâketi tehlikesi unutulmaktadır.

Çünkü bu büyük depremden ders çıkarılmamış ve riskin azaltılmasının ne kadar büyük bir zorunluluk oluşturduğunun farkına varılamamıştır. Eğer bu gerçek bilinseydi, zihinlerde en azından riske karşı önlem alamamanın burukluğu ya da sorumluluk duygusu, başkalarını sorumlu tutma eğilimi var olurdu. Deprem riskinin gerçeğine varmak ise yalnızca kişinin eğitim düzeyiyle ilgili bir sorun değildir. Örneğin, jeofizik mühendisi olan B1'e göre olası bir depremin merkezi İstanbul'un yeterince uzağında olacağından büyük yıkım yaratmayacaktı. Bunun başka bir nedeni de tarihsel olarak İstanbul'da büyük ve yıkıcı bir deprem olmadığıdır. Konuşmacının bu sözlerine karşın uzmanlar arasında hâkim olan görüş, olası bir depremin büyük can kaybına neden olacağıdır. İstanbul'da yıkıcı deprem olmadığı iddiası ise tarihsel gerçeklerle çelişmektedir. Kendisi de uzman olan B1, bilim adamları arasındaki yaygın görüşe geçersiz nedenlerle karşı çıkmaktadır.

Bunun gibi, bir ilçe belediyesinde hukuk müşaviri olan avukat C1 "Sizce bu kadar büyük tehlike var mı?" sorusunu şöyle cevaplandırır:

"Tehlikenin büyük olup olmadığı uzmanların bileceği bir iş. (...) Bazıları büyük tehlike var diyor, bazıları da hayır büyük tehlike yok diyor. (...) Bu vesileyle tabii biz bilemiyoruz."

Uzmanlar tarafından yapılan depremin merkezi ve büyüklüğü ile ilgili birbiri ile çelişen açıklamalar, C1'in deprem riskini sanki bilinemezmiş gibi göstermesine neden olmuştur. Aslında konuşmacının bu sözleri siyasi içeriklidir ve hâkim görüşe karşıt olan uzman görüşlerini ön plâna çıkararak danışmanı olduğu ve depreme karşı önlemler almayan yerel yönetimin sorumluluğunu gözden kaçırmayı amaçlamaktadır.

Yine Yeşilköy'de oturan bayan psikolog D1, İstanbul'un güneybatı sahil kesimindeki binaların yarısının olası bir depremde büyük hasara uğrayacağını başkalarından duyduğu halde kendisine göre oturduğu semt (1999 depreminin İstanbul'a yansımada) "asıl zarar gören yerlerden" olmadığından "harekete geçmeyi gerektirecek bir korku" duymamaktaydı. Yeşilköy'de oturmakla üzerine aldığı riskin kabul edilebilir olup olmadığı sorulunca D1 şöyle cevap verir:

"Evet, burada yaşayanlar o tehlikeyi göze alıyor diyebilirim. (...) Yeni apartmanlar yapılıyor ve insanlar bunu bile bile buraya taşınmaya devam ediyorlar. Kendini çok fazla tehlikede olmadığına inandırıyor insanlar. Bir nevi taşınmamak, düzeni bozmamak için kendimizi kandırıyoruz."

Görüşmeci bunun üzerine uzmanların 50 yıllık bir zaman dilimi içinde her an büyük depremin vuku bulabileceğini beyan ettiğini ve bu durumda kendisinin büyük risk altına girip girmediğini sorar.

Cevap (D1): “Şimdi ben evet dersem kendimi huzursuz etmiş olurum, o yüzden yok! (...) Yani ha Yeşilköy’de oturmuşum ha Kurtuluş, ölürsek herkes ölür diyorum.

Görüşmeci: Ama bu tam anlamıyla gerçeği yansıtıyor denemez, çünkü sağlam zeminli binalarda yaşayanların sağ kalma olasılıkları Yeşilköy gibi sağlıklı zeminlerdeki binalarda yaşayanlardan daha yüksek değil midir?

Cevap (D1): “(...) Aslında çok haklısınız. (...) Ben ciddi bir çelişki içerisindeyim. (...) Güvenli bir yer mi yoksa alıştığım yer mi diye sürekli kendi kendime soruyorum. (...) Ben burada yalnız yaşıyorum ama akrabalarım, güvenebileceğim insanlar da hemen yanı başımda. (...) Taşınmaya hayır demek kaçınılmaz zorunluluk değil, sadece insanın felaketleri kendine yakıştıramamasından.”

D1’in Yeşilköy’de ailesinden kalan evde oturmasını destekleyen sosyal nedenler bulunmaktaysa da örneğin zemini sağlam olan Kurtuluş’ta arkadaş çevresi bulunmaktaydı ve oraya taşınması olanaksız değildi. Asıl neden, kendisinin de belirttiği gibi büyük bir felâket olabileceğine inanmamasıdır. D1 deprem tehlikesini kendisine taşınma kararı verdirecek kadar büyük olmadığını sanmakta ama yanılmış olabileceğini de düşünmektedir. İstanbul’un başka yerlerindeki deprem riskini de Yeşilköy’dekinden çok farklı görmediğinden kendi evinde oturmayı yeğlemektedir. Doğal ve sosyal çevresinden ayrılmak istemeyişi ve gidebileceği buna benzer başka bir yer de bulunmaması da taşınma fikrini olumsuz etkilemekte ve -şimdilik büyük görmediği- riski göze almasını kolaylaştırmaktadır. Riskin büyüklüğü daha da belirginleşirse başka yere taşınmama kararını gözden geçirecektir. Bütün bunlar D1’in uzmanların görüşlerini yeterince dikkate almadığı anlamına gelir. Bazı uzmanların depremin büyüklüğü ve zamanı konusundaki tahminlerinin hâkim görüşle çelişmesi, D1 için uzmanların söylediklerinin tümüne inanmaması noktasında bir bahane oluşturmuştur. Gündelik yaşam ortamını değiştirmeyi ve sosyal çevresini kaybetmeyi göze alamadığı için D1, deprem riskinin büyük olmadığı doğrultusunda kendisini bir ölçüde kandırmakta, bir ölçüde kadercî davranmakta, bir ölçüde de depremin zamanının sadece bir olasılıkla ifade edilebilmesi nedeniyle kendisini avutmaktadır. Hem yer değiştirmeyip, hem de riskin büyük olduğunu kabullenirse bu kez de bunalıma gireceğinden riski bilerek görmezlikten gelmektedir.

Yukarıdaki örnekteki gibi, Yeşilköy’de oturan ve üniversite öğrencisi olan E1, deprem konusunda yeterince bilinçli değildir. Kendi gözlemlerine göre büyük depremin ne zaman ve ne büyüklükte olacağı konusunda büyük bir belirsizlik vardır. Bu nedenle bazı insanlar başka yerlere taşınırken diğerleri -maddi olanakları iyi olduğu halde- sosyal çevrelerini kaybetmemek için evlerinde oturmaya devam etmekte ve yalnızca evlerini sağlamlaştırmakla yetinmektedirler. Kimin doğru yaptığı ise ancak depremden sonra anlaşılacaktır. E1, uzmanların “Büyük deprem olacak” veya “deprem hafif atlatılacak” görüşleri arasında kime inanacağını bilemediğinden iyimser görüşü benimsemeyi yeğler, çünkü aslında kendi evleri de sağlamlaştırılmıştır. Ancak kendisinin kuşkuları da vardır, çünkü evin dışında bir yerde bulunduğu yine yıkım tehlikesiyle karşılaşacaktır. Bir ölçüde kaderci davrandığını kendisi de kabul eder, zira zemini sağlam olan bir bölgeye taşınmaları riski azaltmış olurlardı. Diğer yandan evde artık bu konu kapatılmıştır ve konuşulmamaktadır. E1, konuşmasının başka bir yerinde ise çelişkiye düşer:

“Evimiz diğer herhangi bir ev kadar sağlam, (...) dolayısıyla bizim bir tehlike altında olduğumuzu düşünmüyorum ben.”

Bu açıklama bile evin büyük bir depreme dayanıklılığı hakkında kesin bir fikir vermez. E1’e göre yalnızca -trafiğe çıkmak gibi- her zaman ve her yerde göze alınması gereken türde bir tehlike vardı. Tehlikenin boyutları konusundaki bilinçsizlik bu sözlerle apaçık kendisini sergilemektedir. E1 ve ailesi kendilerini kandırmakta ve bu tehlikeyi örtbas edici tutum, onları atalete sürükleyerek depreme karşı yapılacak başka bir şey kalmadığı şeklindeki yanlış bir yargıya vardır. Oysa en azından deprem riski konusunda daha çok bilgi edinip kamuda alınan önlemler açısından yönetimin icraatlarını denetleyici, talepkâr ve eleştirel bir tutum takınabilirlerdi. Bu örnekte uzmanlar arasındaki uzlaşmazlık, kişilerin deprem riskini azaltmak için doğru kararlar vermesine engel olmakta ve onları belirsizlik içinde bırakıp yanlış yönlendirmektedir. Bir önceki söyledikleriyle çelişkili olarak E1’in de değindiği gibi, yalnızca oturulan bina sağlamlaştırılarak deprem riski kabul edilebilir bir düzeye indirgenemez. Kamuya açık alanların da riskinin azaltılması gerekir. Dolayısıyla kamusal alanda bir deprem felâketini önleme seferberliğine acilen ihtiyaç vardır. E1’in ailesinin kendi evlerini sağlamlaştırmaları yetersiz kalmaktadır. Ancak, devletten hiçbir talepte bulunmadan kaderine razı olarak beklemek risk konusunda bilinçlenme ve risk azaltılması çabalarına set vurmaktadır.

Deprem tehlikesinin bilincinde olup bireysel önlem alanlar azınlıkta kalmaktadır. Örneğin, Küçükçekmece'de otururken İzmit depreminden sonra daha güvenli bir semte taşınmış olan G1, tehlikenin bilincinde olup bu açıdan toplumu eleştirir. G1'e göre İstanbul'da büyük bir yıkım beklendiği halde çoğunluk 1999 depreminden ders çıkarmamış olup depremi ciddiye almamaktadır. Gölcük depreminden sonra halk deprem konusunda bilgilendirildiği halde tehlikeye karşı duyarsız davranmaktaydı. Bunun bir göstergesi, halkı deprem tehlikesi konusunda bilinçlendirmeye çalışan bir bilim adamının çok kısa bir süre sonra magazin programlarında "en seksi erkek" ilan edilmesiydi. Böylece uzmanlık söylemi, uzmanın kendisi eğlence nesnesi haline getirilerek, seyirci tarafından değersizleştirilip göz ardı edilmiştir. Duyarsızlığın başka bir kanıtı da, çoğu kimsenin evlerini deprem sigortası yaptırmaktan bile kaçınmasıydı. Kısacası, G1'in söylediklerine göre, İstanbul'da insanlar deprem tehlikesinin büyüklüğünün farkına varamayıp kendilerini aldatmaktadır. Şöyle ki tehlike, sanki göze alınabilir bir riskmiş gibi algılanmaktadır. Bu yanılsamanın en önemli nedenleri ise, insanların maddi çıkar kaygısına ve duygularına yenik düşmeleridir. Kişiler, ait olma duygusuyla bağlı oldukları sosyal çevrelerini yitirmeyi ve maddi kayıpları göze alamadıklarından deprem riskinin gerçek boyutunu algılamak için yeterince çaba sarf etmemektedirler.

Özel sektörde bir büyük işletmede moda uzmanı olarak çalışan İ1 de diğer birçok konuşmacı gibi İstanbul'da deprem tehlikesinin büyük olmadığını düşünmektedir. Kendisine göre İstanbul'da en fazla "6 şiddetinde" bir deprem olacaktır:

"Birtakım (...) açıklamalarda Marmara Denizi'nden geçen fay hattının İzmit depreminden sonra kırıldığını, bundan sonraki depremin fay hattında daha küçük şiddette bir deprem olacağına dair açıklamalar, metinler okudum ve ayrıca (...) Adalar'ın altından geçtiği söylenen fay hattının aslında İstanbul'a daha uzak bir yerden geçtiğini iddia eden bazı araştırmalar olduğunu biliyorum, ama bu durumun tam tersinin olduğunu söyleyenlerin olduğunu da unutmamak lazım."

İ1'in söyleminde birbirine karşıt görüşlerden hangisinin doğru olabileceğini rasyonel olarak belirlemek çabası görülüyor ve daha çok deprem tehlikesini iyimser doğrultuda -kendi arzuladığı gibi- tahmin etmek çabası hâkim. İ1'in kendi tahmininin bilimsel gerçeklerle bağdaşmadığını saptaması zor olmadığı halde, birbirine karşıt görüşleri, doğrulukları konusunda herhangi bir yargıya varmadan aynı kefeye koyup kendi iyimser tahminine öncelik vermektedir. Ancak İ1'in iyimser olması için kişisel başka nedenler vardır. Kendisi zemin

açısından riski düşük bir bölgede iki katlı bir evde oturmaktadır. Büyük bir deprem olsaydı bile onun evi -tahmin ettiği gibi- ancak 6 şiddetinde sarsılabilirdi yani can kaybı riski yoktu; ne var ki bu tahmin İstanbul'un tümü için değil, yalnızca kendi evi için geçerlidir. Bu nedenle İ1'in sözleri, kişisel açıdan anlaşılır olsa bile onun toplumsal düzeyde gerçekçi olmayan iyimserliğini yansıtmaktadır.

Yine yukarıdakine benzer biçimde, anasınıflı öğretmeni olan O1, İstanbul'da yakın gelecekte büyük bir deprem olacağına ilişkin uzman görüşlerini ciddiye almamaktadır. Çünkü uzmanlar arasında görüş birliği yoktu ve onlara olan güvenini kaybetmişti:

Cevap: "Evet [deprem tehlikesi] var. Ama televizyona çıkan her uzman başka bir şey söylüyor. Kimine göre 50 sene sonra, kimine göre bugün yarın. Kimisi büyük bir depremden bahsediyor, kimisi artçılarla atlatılacağından bahsediyor. Her hafta başka bir uzman çıkıyor. Ben de ne düşünmem gerektiğini bilemiyorum. (...) Bizim oturduğumuz evi dedem yapmış. Çok sağlam olduğuna inanıyorum. Duvarlarımıza çivi bile çakamıyoruz."

Soru: "Pendik sahili sonradan doldurularak yapılmış bir yer. Sadece binanın sağlamlığı yeter mi sizce?"

Cevap: "Ben olaya hep binanın sağlamlığı açısından baktım. Zemini hiç düşünmemiştim. Ayrıca madem böyle bir risk grubundayız, neden bizi hiçbir yetkili uyarmadı?"

Soru: "Peki yarın bir gün uzmanlar kesin konuşsa?"

Cevap: "O kadar çok konuştular ki... Kimisi o kadar 'net' ve 'kesin' olduğuna inandığı şeyleri söyledi ki, devlete olduğu kadar uzmanlara da inancımı yitirdim. Yarın bir görüş birliğine varsalar bile altında bir çapanoğlu arayacağım."

Bazı uzmanlar tarafından sorumsuzca yapılan açıklamalar birçok kişide deprem tehlikesini ciddiye almama eğilimi yaratmıştır. Söz konusu uzmanlar kamuoyuna açıklama yaptıklarında söylediklerinin uzman olmayan kişiler tarafından anlaşılabilir olmasına yeterince özen göstermeyip özellikle açıklamalarından deprem riski açısından yanlış sonuçlar çıkarılabileceğini dikkate almamışlardır. Oysa çoğunluğu ilgilendiren konu, örneğin Marmara Denizi'ndeki fayların nereden geçtiği değil, öncelikle depremin yaratacağı can kaybıdır. Bu nedenle mevcut yapı stokunun kalitesi de göz önünde bulundurularak her bir yapının deprem riskinin bilimsel olarak tahmin edilmesi

yaşamsal önem taşımaktadır. Çünkü depreme karşı önlem alma kararları riskin büyüklüğü ile yakından ilintilidir. Oysa uzmanlar arasındaki görüş ayrılıkları ve depreme dayanıksız yapılaşmayı hesaba katmadan ileri sürülen iddialar, büyük ya da orta büyüklükteki bir depremin İstanbul'da yaratacağı yıkımın boyutlarının yüksek eğitim görmüş kişiler tarafından bile küçümsenmesine neden olmaktadır. Diğer yandan toplum kesimlerinin tehlikenin bilincine varamamasının bir başka önemli nedeni uzmanlık dilinin uzman olmayanlar tarafından anlaşılabilmesidir. Uzman ile uzman olmayanlar arasında iletişimi sağlayacak kurum ve kişilere gereksinim vardır. Söz konusu kişiler uzmanlık dilini anlayabildiği gibi uzmanların söylemini uzman olmayanlara anlaşılır biçimde sunma yeteneğine sahip olmalıdır. Bu arabuluculuk görevini üstlenecek kurum ise medya ve özellikle devlet televizyonudur. Medya, uzmanlık dilini uzman olmayanların anlayabileceği gündelik dile çeviren kişilere yayınlarında yer verdiğinde, toplumda deprem riski konusunda ortak bir bilgi ya da bilinç oluşmasına olanak verir. Ancak deprem sorunu, yakın bir tehlike algılamasına neden olmadığında -gerçekleşmiş bir deprem söz konusu değilse- toplumun ilgisini üzerine çekmediğinden kâr amacı güden özel medya kuruluşları için cazip bir konu olmaktan çıkmaktadır. Bu durumda yalnızca sansasyon yaratıcı deprem konuları işlenmektedir. Toplum da -devamlı korku içinde yaşamayı mümkün olmadığından- deprem tehlikesini unutma eğilimine girmektedir. Böylece bir paradoks ortaya çıkar: Her bir kişi bir yandan çok kısa vadede depreme karşı önlem alamayacağı ve devamlı korku içinde de yaşayamayacağı için, sanki deprem riski yokmuş gibi günlük yaşamını devam ettirmeye çalışır; uzun vadede ise, bilinçli biçimde kişisel ya da kamusal düzeyde risk azaltıcı önlemlerin alınması doğrultusunda taleplerde bulunmak zorundadır. Ancak kısa vadede korkunun bastırılması uzun vadeli kaygıları da etkileyerek deprem tehlikesi günlük kaygılar arasında unutulabilmektedir. Örneğin, İzmit'te yaşanan son deprem felâketi gündelik kaygılar arasında zamanla toplumsal bellekten silindikçe deprem tehlikesi de unutularak önemini yitirmekte, deprem riski yaşamdaki başka risklerle kıyaslanıp göreceleştirilmektedir. Böylece İstanbul'da 30 yıl içinde her zaman meydana gelebilecek büyük bir deprem felaketi beklendiği halde, insanlar diğer sorunları arasında bu en büyük soruna öncelik vermeden sanki deprem olmayacakmış gibi yaşamaya devam etmektedirler. Son deprem felâketinden beri aradan zaman geçtikçe ve deprem olmadıkça toplumda riski azaltmak yerine -kaderciliğin de etkisiyle- riski olduğu gibi kabullenmek eğilimi ağırlık kazanmakta ve davranış pasifleşmektedir. Çünkü tehlikenin davranış üzerindeki etkisi onun algılanışı ile yakından ilintilidir. Kadercilik eğilimi ne kadar kuvvetlenirse o kadar da

insanları tehlikenin büyüklüğünü dikkate almamaya sevk eder. Büyük ve küçük riskler arasında ayırım yapmayı engeller. Şöyle ki, insan yaşamında risk her yerde vardır ve deprem riski de bu risklerden biridir. Kaderini değiştiremeyeceğini sanan insan ona boyun eğmektedir. Tehlike -ne kadar büyük olursa olsun- ne kadar zayıf algılanırsa insan eylemini o kadar az etkiler. Bunun tersi de geçerlidir. Dolayısıyla sorun riskin gerçek büyüklüğünü kavramak, çeşitli riskler arasındaki önceliklilik sıralamasını doğru yapmaktır. Deprem yarattığı riskleri ancak bilim adamlarının açıklamaları aracılığıyla kavrayabiliriz, yalnız eğer bu açıklamalar gündelik dile çevrilebilirse... İstanbul'daki deprem riski konusunda toplumda ortak bir bilinç oluşamayışının önemli bir nedeni de uzmanlar arasındaki teknik tartışmaların gereksiz biçimde medyaya yansması ve bunun olası bir depremin büyüklüğü konusunda yanlış anlamalara neden olmasıdır. Başka deyişle uzmanlar arasındaki tartışmalar, dinleyici kitlesi tarafından sanki deprem tehlikesine karşı önlem almanın gerekliliği konusunda bir uzlaşmazlık varmış gibi algılanmaktadır. Ayrıca, O1 örneğinde görüldüğü gibi, halkı bilgilendiren bazı uzmanların özel çıkarlar doğrultusunda gerçekleri saptırdığı kuşkusunu yayılarak tüm uzmanlara karşı bir güvensizlik eğilimi baş göstermiştir. Bu yüzden de deprem riskinin boyutları doğru olarak algılanamamaktadır. Oysa uzmanlar en azından deprem sorununun acilliği ve alınacak önlemler konusunda asgari müştereklerde uzlaşabilirlerdi. Örneğin olası bir depremin büyüklüğünün 6 mı, 7 mi yoksa 7,5 mu olacağı konusu ancak akademik tartışmalarda konu edinilebilir. Çünkü her üç durumda da mevcut yapı stokunda büyük çapta yıkımlar söz konusudur. Deprem 6 büyüklüğünde olacağını iddia eden bir uzman bile mevcut yapı stoku göz önünde bulundurulduğunda İstanbul'da büyük bir deprem riski bulunduğunu kabul edebilir. Yani burada uzlaşma, hem depremin büyüklüğünün, hem de denetimsiz yapılaşmanın neden olacağı can kaybı üzerinde olmalıydı. Başlangıçta tanımlanan risk kavramına göre de, bu iki yönde tahmin yapılması gerekir. Birinci tahmin yerbilimleri, ikincisi ise inşaat mühendisliği alanına girmektedir. Bu nedenle, uzmanlar arasındaki uzlaşma her iki uzmanlık alanının kendi sınırları içinde gerçekleşmeli ve uzmanlar uzman olmadıkları alanları kapsayıcı biçimde iddialarda bulunmamalıdır.

SONUÇ

Araştırmanın sonuçları aşağıdaki önermelerle bir toplum eleştirisi niteliğindedir:

- 1) Merkezi ve yerel yönetim, bilim adamlarının deprem tehlikesine karşı uyarılarına ve alınması gereken önlemler konusundaki önerilerine gereken önemi vermemektedir.
- 2) Halkla ilişkiler eksikliği yüzünden yönetim ve vatandaş arasında depremle mücadele konusunda bir iletişim kopukluğu, dolayısıyla da, deprem tehlikesine karşı alınacak önlemler açısından bir toplumsal uzlaşma ya da kamuoyu eksikliği söz konusudur.
- 3) Uzmanların söyledikleri halk tarafından yeterince anlaşılmadığından ve medya aracılık görevini yapamadığından büyük riske karşın halk önlem almak için maddi özveride bulunmaktan kaçınmaktadır, çünkü deprem riskinin bilincinde değildir.